

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW

DOI: 10.33896/PorJ.2019.10.7

Mateusz Adamczyk
(Uniwersytet Warszawski,
e-mail: ms.adamczyk@uw.edu.pl)

INTERSEKSUALNY A INTERPŁCIOWY – POZA BINARNOŚCIĄ

Binarne rozróżnienie w obrębie płci na kobiety i mężczyzn jest głęboko zakorzenione w języku ogólnym. Świadczą o tym nie tylko znaczenie odzwierciedlone w definicji słownikowej wyrazu odnoszącego się do omawianego zjawiska, lecz także jego użycie w tekstach oraz połączenia, w które wchodzi z innymi jednostkami języka.¹ Najbardziej jaskrawymi przykładami wspomnianego podziału są wyrażenia *pleć przeciwna* ‘pleć odmienna, przeciwstawna’, *druga pleć* ‘jedna z dwóch płci’, *obie płcie* ‘kobiety i mężczyźni’ oraz *(coś) obojga płci* ‘(coś) złożone z kobiet i mężczyzn’. Przyjrzyjmy się przykładom.

1. Atrakcyjny wygląd to... tylko połowa sukcesu, jeśli mówimy o przyciąganiu **płci przeciwnej** [to oraz dalsze podkreślenia w cytowanych fragmentach moje – M.A.]. Gdyby było inaczej piękne kobiety i przystojni mężczyźni nigdy nie narzekaliby na pecha w miłości, a nieco mniej atrakcyjne panie i panowie nie zaskakiwaliby otoczenia wyjątkowym powodzeniem u **płci przeciwnej**. Jakie cechy przyciągają kobiety i mężczyzn, a które wręcz przeciwnie?²
2. Między kobietami a mężczyznami istnieją znaczące różnice w odczuwaniu popędu seksualnego, dlatego też inne produkty pobudzają **jedną bądź drugą pleć**.³
3. **Obie płcie** popełniają podstawowy błąd, który totalnie przekreśla ich szanse na powodzenie w relacjach damsko-męskich. Skreślają **drugą pleć** od razu, traktując ją (mniej lub bardziej świadomie) jako gorszą.⁴

¹ Por. M. Adamczyk, „Pleć” w polszczyźnie, Warszawa 2019.

² *Co przyciąga, a co zniechęca pleć przeciwną?*, Newseria [online, dostęp: 12 września 2019, dostępny w Internecie: https://lifestyle.newseria.pl/biuro-prasowe/styl_zycia/co-przyciaga-a-co,b1851040136].

³ *Jak poprawić libido i zwiększyć ochotę na seks?*, Medpak [online, dostęp: 12 września 2019, dostępny w Internecie: <https://medpak.com.pl/blog/poradniki/jak-poprawic-libido-i-zwiekszyz-ochote-na-seks>].

⁴ K. Tomicki, *28 powodów, przez które nie masz powodzenia w relacjach damsko-męskich*, Blog o relacjach damsko-męskich [online, dostęp: 12 września

Oczywiście nie wszystkie zjawiska w świecie dają się zaklasyfikować do którejś z dwu odmian płci. Te jednak jeszcze do niedawna nie miały w polszczyźnie ogólnej odrębnej nazwy, która nie odnosiłaby się do (czy też: nie umacniałaby) wspomnianego wcześniej binarnego podziału. Określenia takie jak *obojej płci* (notowane już w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*⁵), *obupłciowy* czy też *obojnaczy* (*obojnak*) oddawały i wciąż po części oddają przekonanie o tym, że to, co nie mieści się w kategorii męskości lub żeńskości nie jest pełnoprawnym bytem (mającym swoją płć), lecz mieszańcem cech męskich i kobiecych. Dopiero od niedawna możemy spotkać się w polszczyźnie standardowej z połączeniem *trzecia płć*, które niejako burzy zero-jedynkowy porządek zjawiska płci zakodowany w polszczyźnie. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest prawdopodobnie silne oddziaływanie języków specjalistycznych na język ogólny.

INTERSEKS, INTERSEKSUALNY, INTERSEKSUALNOŚĆ

W języku nauki nie obowiązuje sztywny podział na dwie płcie, a ponadto – rozmaite jej odmiany wyróżnia się nie tylko na podstawie odmienności w budowie organizmów,⁶ co ilustrują takie połączenia jak *płć psychologiczna*, *płć biologiczna* czy *płć kulturowa*. I to właśnie na gruncie naukowym wyrósł termin *interseks* oraz jednostki należące do tej samej rodziny wyrazowej – *interseksualny* oraz *interseksualność*.

Zarówno słowniki języka polskiego, jak i słowniki wyrazów obcych notują, że wyraz *interseks* pochodzi z łaciny. Występująca w niej forma *intersexus* składa się z dwóch członów: *inter-*, czyli ‘między’, oraz *sexus* – ‘płć’. Zdaniem Renaty Ziemińskiej, która powołuje się na ustalenia historyczki Elizabeth Reis,

słowo *intersex* pochodzi z początku XX wieku i (...) zostało stworzone przez niemieckiego biologa Richarda Goldschmidta na oznaczenie osobników, których płć jest pomiędzy żeńską i męską.⁷

Potwierdza to także internetowy słownik etymologiczny języka angielskiego (*Online Etymology Dictionary*).⁸

2019, dostępny w Internecie: <https://www.badzjeszcielepszy.pl/28-powodowdamsko-meskie>].

⁵ Por. M.R. Mayenowa, F. Peplowski (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 24, Warszawa 1996, s. 406.

⁶ Więcej na ten temat: M. Adamczyk, „Płć” w polszczyźnie, Warszawa 2019, s. 69–89.

⁷ R. Ziemińska, *Niebinarne i wielowarstwowe pojęcie płci*, Warszawa 2018, s. 25.

⁸ D. Harper (red.), *Online Etymology Dictionary 2001–2019* [dostęp: 13 września 2019, *Intersex*, dostępny w Internecie: <https://www.etymonline.com/search?q=intersex>].

Wyraz ten dość szybko zastąpił w języku nauki określenia takie jak *obojnak* oraz *hermafrodyta*. Od 2006 roku⁹ jednak osoby interseksualne w dyskursie medycznym nazywa się *osobami z DSD (disorders of sex development)*. Nie oznacza to, że sam termin *intersex (interseks)* przestał być używany – obowiązuje nadal w badaniach (zagranicznych i polskich) w dziedzinie nauk społecznych.¹⁰ I to prawdopodobnie z tego obszaru zarówno pojęcie, jak i jego nazwa przeszły do języka ogólnego.

Po raz pierwszy wyrazy *interseks*, *interseksualny* oraz *interseksualizm* pojawiają się w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego i są opatrzone kwalifikatorem specjalistycznym *biol.* – oznacza to ograniczenie zakresu ich stosowania do tekstów naukowych. W samej kartotece słownika brak cytatów wskazujących na użycie omawianego wyrazu. Znajdują się w niej wyłącznie definicje zaczerpnięte ze słowników wyrazów obcych,¹¹ które zostały opatrzone kwalifikatorem *zool.*, co wskazuje na to, że omawiane słowa dotyczą wyłącznie świata zwierząt:

interseksualizm – *zool.* międzypłciowość, zdolność niektórych zwierząt np. motyli do zmiany jednej płci na drugą w biegu życia. Zmieniają się przy tym nie tylko gruczoły płciowe, narządy spółkowania, budowa ciała, ubarwienie itp., lecz także popęd płciowy i inne instynkty. (...)

interseks – *zool.* interseksualny osobnik, pośredni pod względem płci.

interseksualny – *zool.* 1. pomiędzy płciami; 2. *biol.* określający lub należący do indywiduum pośredni pod względem cech płciowych pomiędzy typem męskim i żeńskim.

Późniejsze opracowania leksykograficzne albo nie notują omawianych wyrazów, albo powielają informacje zawarte w słowniku pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Stosowany w nich kwalifikator *biol.* dotyczy wprawdzie nie tylko zwierząt, lecz także ludzi, ale tylko jako przedstawicieli gatunku, czego dowodem jest występujące w definicjach określenie *osobnik*:¹²

interseks – <n.-łac. *intersexus*> *biol.* ‘osobnik mający cechy obu płci’.¹³

⁹ Od tzw. konsensusu w Chicago, w wyniku którego zaproponowano nową nomenklaturę, klasyfikację oraz postępowanie w przypadkach zaburzeń rozwoju płci. Por. I.A. Hughes, C. Houk, S.F. Ahmed, P.A. Lee, *Consensus statement on management of intersex disorders*, „Archives of Disease in Childhood” 2006, 91(7), s. 554–562. Tekst dostępny także w Internecie: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2082839/>.

¹⁰ R. Ziemińska: op. cit., s. 25.

¹¹ Między innymi ze *Słownika wyrazów obcych* pod red. Z. Rysiewiczza z 1954 roku czy *Encyklopedycznego słownika wyrazów obcych* pod red. S. Lama z 1927 roku.

¹² *osobnik* – *biol.* ‘jednostkowy okaz gatunku; jednostka’. Por. S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 2003, s. 1317.

¹³ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2003, s. 1234.

Dopiero internetowy *Wielki słownik języka polskiego* – choć nie zawiera takich wyrazów jak *interseksualny* czy *interseksualizm* – przy haśle *interseks* podaje eksplikację dotyczącą wyłącznie człowieka,¹⁴ a ponadto opatruje ją kwalifikatorem stylistycznym, a nie specjalistycznym, co może wskazywać na występowanie tego wyrazu w polszczyźnie ogólnej:

interseks – *książk.* **osoba** [podkreślenie moje – M.A.], która posiada zarówno męskie, jak i żeńskie cechy płciowe.

O funkcjonowaniu słowa *interseks* (zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej) w odniesieniu do ludzi świadczą m.in. następujące użycia:

1. Stawiamy przede wszystkim na edukację społeczeństwa – by dowiedziało się, kim są **interseksi**.¹⁵
2. Dwupłciowe uposażenie nie było jeszcze przestępstwem; sąd interesował się sprawą dopiero w momencie, gdy **interseksy** pragnęły wchodzić w związki, zawierać małżeństwa i współżyć.¹⁶
3. Medycyna określa, kto jest człowiekiem: człowiek, to mężczyzna albo kobieta. **Interseks** nie podchodzi pod żadną z tych kategorii.¹⁷

INTERPŁCIOWY, INTERPŁCIOWOŚĆ

Od pewnego czasu jednak – zarówno w tekstach z obszaru nauk społecznych, jak i w tekstach niespecjalistycznych – wyrazy *interseks*, *interseksualizm* oraz *interseksualny* w odniesieniu do ludzi zastępowane są szeregiem *interpłciowy*, *interpłciowość*.

W słownikach języka polskiego, które zbierają słownictwo współczesnej polszczyzny,¹⁸ nie znajdujemy jednak ani wspomnianego przymiotnika, ani postaci rzeczownikowej. Pozwala to sądzić, że formy te należą do najnowszej warstwy leksykalnej języka polskiego. Choć ich pochodze-

¹⁴ P. Żmigrodzki (red.), 2012–2018, *Wielki słownik języka polskiego* [online, dostęp: 13 września 2019], *Interseks*, dostępny w Internecie: https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=71875&id_znaczenia=5207772&l=11&ind=0.

¹⁵ M. Rębała: *Czy można wpisać w dokumentach: „płeć neutralna”? Monsieur X walczy o to przed francuskim sądem*, „Gazeta Wyborcza” [online, dostęp: 13 września 2019, dostępny w Internecie: <http://wyborcza.pl/1,75399,19604587,czy-mozna-wpisac-w-dokumentach-plec-neutralna-monsieur-x.html>].

¹⁶ M. Cabaj, *Hermafrodyty*, *Respublica* [online, dostęp: 13 września 2019, dostępny w Internecie: <https://publica.pl/teksty/hermafrodyty-41391.html>].

¹⁷ *Pomiędzy dwiema płciami*, *Filmweb* [online, dostęp: 13 września 2019, dostępny w Internecie: <https://www.filmweb.pl/film/Pomiędzy+dwiema+płciami-2017-789013>].

¹⁸ Tzn. polszczyzny po 1945 roku.

nie nie jest pewne, to można przypuszczać, że powstały na wzór angielskiego odpowiednika *intersex* i należą do grupy półkalk strukturalnych. Przemawiają za tym podawane w nawiasach obcojęzyczne odpowiedniki – jak w wypadku cytowanych poniżej fragmentów:

1. Interpłciowość (*intersex*), lub zróżnicowany rozwój płciowy, jest pojęciem – parasolem obejmującym 1,7% osób, które urodziły się z ciałem nie wpisującym się w książkowy podział na ciała męskie i żeńskie. Zróżnicowany rozwój płciowy może dotyczyć wewnętrznych lub zewnętrznych narządów płciowych, chromosomów i struktur hormonalnych.¹⁹
2. Osoby interpłciowe (ang. *intersex*) rodzą się z ciałem, które nie wpisuje się w społeczną klasyfikację ciała żeńskiego bądź męskiego.²⁰

Wydaje się więc, że formy *interpłciowy* oraz *interpłciowość* powstały niezależnie od – obecnych w polszczyźnie znacznie dłużej – wyrazów *interseks* oraz *interseksualny*. O wspomnianej odrębności świadczą także konteksty ich użycia, a co za tym idzie – nieco inna semantyka. Przyjrzyjmy się poszczególnym przykładom.

1. Kazimierz Pułaski był **osobą interpłciową**. Zaskakujące badania amerykańskich naukowców.²¹
2. T²²: Nietrafione regulacje odnośnie **osób interpłciowych**.
TG: Jak można przeczytać na stronie internetowej niemieckiej izby parlamentu Bundestag, „W przyszłości w akcie urodzenia będzie można zrezygnować z oznaczenia płci dzieci, które rodzą się z płcią nieokreśloną”. To oświadczenie dowodzi, że Bundestag stworzył trzecią opcję dla rodziców **interseksualnych dzieci**.²³
3. Symbol ten oznacza **osoby interpłciowe / interseksualne** – takie, których cechy płciowe (chromosomy, hormony, gonady, genitalia i wiele innych) różnią się od tego, co przyjęto za dwupłciowy standard.²⁴

¹⁹ Fragment ze strony tytułowej portalu *Interpłciowość.org* [dostęp: 14 września 2019, dostępny w Internecie: <http://interpliciowosc.org>].

²⁰ *I jak interpłciowość – spotkanie z polską działaczką z Wielkiej Brytanii, Kampania przeciw homofobii* [online, dostęp: 14 września 2019, dostępny w Internecie: <https://kph.org.pl/i-jak-interpliciowosc-spotkanie-z-magda-rakita/>].

²¹ D. Arciszewski, *Kazimierz Pułaski był osobą interpłciową. Zaskakujące badania amerykańskich naukowców, Noizz* [dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <https://noizz.pl/lgbt/kazimierz-pulaski-byl-interpliciowy-badania-genetyczne-i-film-dokumentalny/p7lsg7s>].

²² W tekście zastosowano następujące oznaczenia: T – tytuł; TG – tekst główny.

²³ *Nietrafione regulacje odnośnie osób interpłciowych, Codziennik Feministyczny* [online, dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <http://codziennikfeministyczny.pl/nietrafione-regulacje-odnosnie-osob-interpliciowych/>].

²⁴ *Osoby interpłciowe i interseksualne, Dariusz Blog* [online, dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <https://dariuszblogpl.tumblr.com/post/132651444733/osoby-interpliciowe-i-interseksualne>].

4. Celem zainicjowanej w niektórych polskich szkołach akcji „tęczowy piątek” było to, by młode lesbijki, geje, **osoby** biseksualne, transpłciowe, i **interpłciowe** poczuły, że w szkole jest miejsce też dla nich i są tak samo wartościowe, jak ich heteroseksualne koleżanki i koledzy.²⁵

W analizowanych fragmentach szczególną uwagę zwraca często spotykana kolokacja *osoby interpłciowe*, która – przy braku (lub też małej frekwencji²⁶) połączeń *zwierzę / zwierzęta interpłciowe*, *organizm interpłciowy / organizmy interpłciowe* czy *osobnik interpłciowy / osobniki interpłciowe* – zdaje się dowodzić zasadności tezy o używaniu wyrazów ze składnikiem *płeć* tylko w odniesieniu do człowieka. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest zapewne dążenie do precyzji. Połączenie *osoby interseksualne* może powodować mylne skojarzenia z seksualnością, która jest przecież zjawiskiem innym niż płeć (w szczególności zaś płeć biologiczna). Definicję *osób interpłciowych* zaproponowała w swojej książce Renata Ziemińska:²⁷

Osoby interpłciowe (*intersex*) to osoby, których ciało nie pasuje do binarnego podziału ludzi na mężczyzn i kobiety, ponieważ mają one jedne organy płciowe męskie, a inne żeńskie lub są niezróżnicowane – ani męskie, ani żeńskie.

Co ciekawe – jak wynika z analizy przywołanych wyżej fragmentów – przymiotnik *interseksualny* ma szerszy zakres użycia i wciąż może być stosowany zarówno w odniesieniu do ludzi, jak i zwierząt. Jednak – jak się wydaje – jego łączliwość z czasem zostanie zawężona do rzeczowników nazywających wyłącznie organizmy zwierzęce, co wynika z wspomnianego wcześniej dążenia do precyzji.

Na zakończenie warto odnotować występowanie w polszczyźnie jeszcze jednego wyrazu, który dotyczy omawianego tu zjawiska – przymiotnika *międzyplciowy*. Słowo to w znaczeniu pokrywającym się ze znaczeniem leksemu *interpłciowy* reprezentuje typ pełnej kalki strukturalnej. Pojawia się jednak w tekstach bardzo rzadko – zapewne ze względu na to, że występuje w języku w ustabilizowanych połączeniach wyrazowych, ta-

²⁵ *Rozenek krytykuje rząd za dopłacanie do lekcji religii i brak edukacji seksualnej w szkołach: To nie idzie w dobrym kierunku, Dziennik.pl* [online, dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <https://rozywka.dziennik.pl/plotki/artykuly/586812,małgorzata-rozenek-wychowanie-seksualne-lekcja-religii-lgbt.html>].

²⁶ W zgromadzonym na potrzeby artykułu korpusie wystąpiło tylko jedno połączenie *osobnik interpłciowy*, ale użyte pogardliwie. Por. „Przedszkole bez płci” – chory pomysł Szwedów zaczyna zdobywać popularność. *Ruchy LGBT zachwycone, psychologowie biją na alarm, Wolność24.pl* [online, dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <https://wolnosc24.pl/2017/07/31/przedszkole-bez-płci-chory-pomysl-szwedow-zaczyna-zdobywac-popularnosc-ruchy-lgbtq-zachwycone-a-psychologowie-bija-na-alarm-video/>].

²⁷ R. Ziemińska, op. cit., s. 23.

kich jak: *różnice międzyplciowe*²⁸ oraz *konflikt międzyplciowy*. Oba pojawiają się w kontekstach dotyczących występowania oraz wzajemnych relacji wyłącznie dwu rodzajów płci:

1. Wrażliwość na dźwięki podczas snu może odzwierciedlać ewolucyjne różnice międzyplciowe. Kobiety zaprogramowane są do większego reagowania na odgłosy związane z możliwymi zagrożeniami dla ich dzieci, natomiast mężczyźni – na reagowanie na dźwięki, które mogą stwarzać niebezpieczeństwo dla całej rodziny.²⁹
2. Dla kogoś, kto nie trawi filmów akcji, nowy Mad Max będzie serią kaskaderskich wyczynów, katastrof, wybuchów i pościgów przez 120 minut, bez większej refleksji i poruszania wątków egzystencjalnych (choć da się wychwycić szczególnie wyeksponowany **konflikt międzyplciowy**).³⁰

Można zatem przypuszczać, że wyraz *międzyplciowy* w najbliższym czasie nie zmieni swej semantyki i nie obejmie znaczeniem tzw. *trzeciej płci*.

Bibliografia

- M. Adamczyk, „Płeć” w polszczyźnie, Warszawa 2019.
W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 6, Warszawa 1964.
S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa 2003.
D. Harper (red.), *Online Etymology Dictionary*, bm., 2001–2019.
I.A. Hughes, C. Houk, S.F. Ahmed, P.A. Lee, *Consensus statement on management of intersex disorders*, „Archives of Disease in Childhood” 2006, 91(7).
M.R. Mayenowa, F. Peplowski (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 24, Warszawa 1996.
R. Ziemińska, *Niebinarne i wielowarstwowe pojęcie płci*, Warszawa 2018.
P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego* [online], Kraków 2012–2018.

²⁸ Por. także M. Adamczyk, op. cit., s. 41–57.

²⁹ *Sen i różnice międzyplciowe*, *Kafeteria.pl* [online, dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <https://kafeteria.pl/13803,sen-i-roznice-miedzyplciowe>].

³⁰ *Autostrady Valhalli. Seria Mad Max, Miejsce mocy* [online, dostęp: 15 września 2019, dostępny w Internecie: <http://www.miejscemocy.net/autostrady-valhalli-o-serii-mad-max/>].